

OM RÅDARE ger prof. Thors i dag välvisa råd, och så kommer han med synpunkter på rara och mindre rara växter. Att han önskar ersätta "duntrav" med "dunört" kan nog väcka opposition bland duntravsvännerna ...

Vad är en råddare? Ordet torde vara ganska obekant för många numera, kanske för de flesta. Det fick aktualitet för mig, då en insändare frågade om råddare (använt i en nyutkommen lärobok) kan anses som en lämplig motsvarig till det finska *haltija*, vilket används om en gestalt i Kalevalas gudalära. I Svenska Akademiens stora ordbok anges ordet som en finlandism. Det förekommer "bygdemålsfärgat i vissa trakter i Finland och i folkloristisk skildring". Råddare avser enligt samma ordbok "ett mystiskt andeväsen som härskar över eller utövar en viss makt eller verkar såsom varsel o. dyl. på en plats eller hos någon". Ordet förekommer i skrift tidigast hos Topelius 1875.

Det är väl inte något att anmärka på att vi här i Finland har ett speciellt ord för en mytisk gestalt i Kalevala. Värre är det att råddare inte tycks vara begripligt i dagens alltmer urbaniserade miljö. En annan anmärkning mot ordet kan också framföras: någon kan uppfatta det som "en rådgivande gestalt".

Av intresse är att Cannelins finsksvenska ordbok 1951 ger översättningen "skyddsande" (dessutom "tomte", ett ord som i nutiden kanske alltför mycket leder tanken till jultomar). Översättningen *skyddsande* överensstämmer med *suojeluhenkilö*, vilket i Nykysuomen sanakirja ges som en förklaring till *haltija*. Därför kan *skyddsande* i klassen ges som en förklaring till råddare.

Vårt vanliga adjektiv *rar* behandlas i en insänd fråga och är av intresse i flera avseenden. Det heter i frågan: "Betyder inte rar sällsynt? Är det därför inte 'tårta på tårta' när en tidning talar om 'en sällsynt rar växt'? Kan flamingon i Oravais kallas en rar gäst, eller används ordet rar bara om växter? Kommer rar från engelskans rare?"

En sällsynt rar växt låter snarast som en upprepning av två liktydiga ord, således som ett uttryck av typen "tårta på tårta". Meningen har knappast varit att säga "en ovanligt rar växt", att alltså uttrycka en grad hos sällsyntheten. Ordet rar används om djur och om växter. Det har inlånats från franskans *rare* (latinets *rarus* har väl också bidragit till lånet). Ordet rar är känt i svensk text på 1600-talet, alltså på en tid då kunskaperna i engelska var mycket sällsynta här i Norden.

Namnet på *Epilobium* — eller med modern terminologi *Chamaenerion angustifolium* — har intresserat många läsare. Många har helt riktigt sagt att den i vissa florer heter *duntrav*. Efterleden *-trav*, som också ingår i vissa andra växtnamn, är dunkel.

Duntrav har i varje fall en betecknande förled: växten har efter blomningen iögonenfallande dunförsedda frökapslar. Måhända skulle *dunört*, som också förekommer, vara ett lämpligt namn. Med det skulle man slippa den obegripliga efterleden *-trav*.

Carl-Eric Thors

SMÅBRÖDER bör man inte äta, och de är avgjort inte den rätta pluralformen av "småbröd". Tillverkare skulle göra klokt i att konsultera landsmän med svenska som modersmål innan de låter trycka omslag där så iögonenfallande fel förekommer, antyder prof. Thors i dagens text.

"Kan man lämna bort för i uttrycket för-sedan, så att man säger t.ex. fem år sedan?"

Nej, för är en nödvändig del av uttrycket, och så har det varit i långa tider. I svenskan (och i norskan) har man så att säga byggt ut uttrycket med sedan, så att vi säger t.ex. för många år sedan.

Ett annat slags uttryck har enbart sedan, t.ex. "Han är sjuk sedan länge", dvs. (ungefär) "från". Men som sagt har vi ett dubbeluttryck med för-sedan som motsvarighet till exv. det engelska ago.

"Vad är blåda för ett ord? Det förekom nyligen i en artikel om skogshushållning."

Blåda är en fackterm bland forstmän och det betyder "gallra genom avverkning". Skogsmän talar om olika slag av blåddning. Ordet hör samman med blad. Detta kommer fram i att det på vissa håll betyder "plocka blad av träd". I nutiden är det som sagt en fackmanterm.

"Vad har ordet sinkabirum för ett ursprung?" På den frågan måste jag svara "det vet jag inte", och vad värre är: det vet väl ingen. Ordet betyder ju "finka, häkte" och har en lite skämtsam klang. Den förmodan som uttalas i Hellquists stora etymologiska ordbok, nämligen att sinkabirum kunde ha sitt ursprung i gammalt studentspråk, kan nog ha en viss sannolikhet. Sinkabirum låter lite som ett latinskt ord, fast det inte är latin. Jag har lekt med tanken att början av sinkabirum kunde ha något sammanhang med det latinska singularis; i "kurran", häktet, fick man ibland sitta helt ensam, vara där "i singularis". Men detta är bara privatfunderingar utan något verklighetsunderlag.

Samme frågande påpekar en verkligt bekymmersam sak. Han har kommit att få i sin hand ett paket småbröd, bakade ute på mellersta Finlands landsbygd. Omslaget innehåller en hel del språkfel. På det står ordet småbröder, alltså ett verkligt grovt och påfallande fel för småbröd. Och det är inte ensamt om att "pryda" förpackningen. För någon tid sedan var det tal om ässor, såsom det stod på en förpackning från en svenskbygd. Det låter inte heller bra. Det enda som kan sägas om fall som "ässor" och "småbröder" — det finns åtskilliga människor i landet, som med sitt svenska modersmål kan hjälpa andra att undgå språkfel, som gör ett löjväckande intryck.

En frågeställare undrar om sylta in sig (t.ex. med trassliga affärer, med någon osv.) också förekommer i Sverige.

Svaret är absolut bestämt: ja. Uttrycket har alltså inte sitt ursprung i en lustig historia från Helsingfors, som frågaren berättar.

Till slut skall jag ta upp uttrycket i stillo, sagt om någon färd.

Uttrycket är okänt för mig. Jag betvivlar dock inte att det har funnits i äldre tid. En påverkan kan ha kommit från det gamla uttrycket i tysto "i tysthet", bildat till det gamla substantivet tysta "tysthet".

Carl-Eric Thors